

Springertduin - Foto Natuurmonumenten, Jan de Roon

Uitgelicht

Natuurherstel

Door: Matthijs Broere, ecoloog bij Natuurmonumenten

De duingebieden op Goeree en Voorne zijn prachtig. Allerlei kleine en grote verschillen in nat-droog, voedselrijk-voedselarm, kalkarm-kalkrijk en hoog-laag zorgen voor een aantrekkelijk en afwisselend landschap met een hoge soortenrijkdom. Iets waar we trots en zuinig op zijn!

Die grote afwisseling en hoge biodiversiteit blijven helaas niet vanzelf in stand. Er zijn diverse factoren die ervoor zorgen dat typische duinnatuur onder druk is komen te staan. Het vastleggen van de zeereep zorgde voor minder verstuiving en minder aanvoer van kalkrijk zand, het instorten van konijnenpopulaties zorgde voor minder begrazing, veranderd landgebruik zorgde voor minder benutting van het duin qua begrazing en houtoogst, ontwatering in de binnenduinrand zorgde voor verdroging. Kortom: behoorlijk wat veranderingen met impact en dit lijstje is nog niet eens compleet.

Stikstofdepositie

Wat ook al decennia speelt, en in de afgelopen 5-10 jaar veelvuldig in het nieuws is gekomen, is stikstofdepositie. Stikstofdepositie zorgt voor de aanvoer van voedingsstoffen. Meer voedingsstoffen in een van nature vrij voedselarm systeem, zorgen voor versnelde plantengroei en een minder diverse vegetatiesamenstelling.

Minder bekend is dat stikstofdepositie ook voor verzuring zorgt. Een lagere pH (pH is een maat voor zuurgraad – hoe lager de pH, hoe zuurder) verandert de bodemchemie én daarbij komen opnieuw extra voedingsstoffen vrij. Daardoor groeit het duin sneller dicht en verandert de vegetatiesamenstelling: open zand wordt sneller duingrasland, grazige vegetaties worden snel ruiger, struweel vestigt zich makkelijker en sneller en struweel kan uiteindelijk weer in bos overgaan.

Stikstofdepositie heeft ook effecten op voedselkwaliteit, wat weer doorwerkt in bijvoorbeeld insecten en vogels. Het gaat te ver om dat hier in veel detail op te schrijven, maar de boodschap is helder: de duinnatuur en diversiteit staan onder druk. Dat stelt een terreinbeheerder zoals Natuurmonumenten voor keuzes: accepteren we al deze veranderingen of proberen we door actief in te grijpen het duin open en divers te houden?

Regulier natuurbeheer

Het antwoord hierop verbaast waarschijnlijk niet: omdat het gaat om grotendeels onnatuurlijke oorzaken, kiest Natuurmonumenten ervoor om actief in te grijpen. Dat doen we bijvoorbeeld door jaarlijks gebiedsdelen te maaien en het maaisel af te voeren. En door het plaatsen van stuwen om water vast te houden. En door het begrazen van de duinen met koeien en paarden en soms schapen. Daarmee houden we waardevolle duingraslanden en vochtige duinvalleien in stand. Door het uitvoeren van dit beheer blijft de vegetatie lager en open en weten meer planten- en insectensoorten een plek te vinden. Het gaat daarbij niet om het creëren van een zo groot mogelijke soortenlijst, maar wel om het overeind houden van soorten die van nature uitgesproken in de duingebieden thuishoren. We hebben het dan over soorten met prachtige namen zoals teer guichelheil, parnassia, dwergbloem, stijve moerasweegbree, grote tijm, wondklaver en nachtsilene.

Duinherstelproject

Toch is alleen dat jaarlijks terugkerende natuurbeheer niet voldoende gebleken om het duinlandschap met bijbehorende soorten planten, insecten, vogels etc. te behouden. Daarom is er een grootschalig project gestart om wel die ruimte te creëren. Wie Voornes Duin en de Duinen van Goeree wel eens bezoekt, kan het niet zijn ontgaan: in de periode 2005 t/m 2023 zijn gefaseerd grote werkzaamheden uitgevoerd op tientallen hectares. Het duizelt de gemiddelde natuurliefhebber, maar ook boswachters, als er ronkende tractoren, grote kranen, bosklepels en bosmaaiers door het terrein gaan. En ja, in het begin is dat natuurlijk



Springertduin met vuurtoren Ouddorp - Foto Natuurmonumenten, Mathieu Ogay

even schrikken. Maar als de grote machines weg zijn, blijken de positieve effecten groot te zijn. We meten die effecten aan de hand van monitoringsgegevens, op zowel plekken waar werkzaamheden zijn uitgevoerd als op plekken waar niets is gedaan.
Een deel van die monitoringsgegevens wordt door vrijwilligers, ook van de Natuurvereniging Hollandse Delta, verzameld. Het verzamelen van gegevens op een frequente, structurele en herhaalbare wijze, zorgt ervoor dat we objectief vinger aan de pols kunnen houden, zodat beslissingen niet alleen maar op gevoel gemaakt moeten worden.

Uitgelicht: Springertduinen

Hoe gaat zo'n duinherstelproject dan in zijn werk? Hoe wordt dat voorbereid? En hoe wordt ervoor gezorgd dat er rekening wordt gehouden met kwetsbare natuur? We vertellen het jullie aan de hand van een praktijkvoorbeeld op Goeree: de Springertduinen. De omvang van dit project laat goed zien wat er allemaal bij komt kijken. Bovendien is hier naast de inzet van machines ook werk gemaakt van het herstel van natuurlijke processen, namelijk de dynamiek van wind en zand.

Laten wij bij het begin beginnen. Want voordat er met planvorming wordt gestart, is er natuurlijk altijd een duidelijke aanleiding nodig waarom we vermoeden dat duinherstelmaatregelen noodzakelijk zijn. We merken bijvoorbeeld bij het analyseren van monitoringsgegevens en aan de hand van veldervaring dat de natuurkwaliteit achteruitgaat. In de Springertduinen zagen we plantensoorten afnemen, oppervlaktes van gewenste habitattypen teruglopen en op luchtfoto's en in het veld de omvang toenemen van dichte, soortenarme struwelen en bos. Samen met de Provincie Zuid-Holland (grotendeels ook financier) besloten we hier werk van te gaan maken.

Data en veldwerk

In de periode 2014-2015 zijn heel veel gegevens over de Springertduinen verzameld. Denk aan basisinformatie over ontstaansgeschiedenis, bodemopbouw en historische beschrijvingen. Maar ook hoogtekaarten en zowel oude als actuele luchtfoto's. Daarnaast vormden oude monitoringsgegevens een belangrijke bron, evenals zo recent mogelijke gegevens over onder andere habitattypen, flora, broedvogels, insecten en zandhagedissen. Aan de hand van al deze gegevens werd een beeld verkregen van hoe snel het duin was dichtgegroeid, welke soorten waren verdwenen, welke plekken het meest recent nog open stuivend zand waren, waar van oudsher de beste duingraslanden lagen, etc. Op basis van deze data werd een eerste selectie gemaakt waar duinherstel kansrijk leek.

Zodra de situatie in kaart was gebracht, startten checks in het veld. Klopt de data? Wat zien we op plekken waar we duingrasland zouden willen herstellen? Hoe ligt het erbij? Maar ook: hoe is de bodemopbouw? Hoe dik is de humuslaag? Wat is de pH? Hoe liggen de plekken ten opzichte van hun omgeving: geïsoleerd in het struweel, of dicht op een stuivende zeereep? Daarnaast werd werk gemaakt van het verzamelen van gegevens die we nog niet hadden. Zo is er bijvoorbeeld heel specifiek gekeken naar het voorkomen van nauwe korfslakken en zandhagedissen.

Planvorming

Na alle gegevensverzameling volgde een periode van planvorming. Kaarten tekenen met daarop kansrijke locaties voor duinherstel en met kwetsbare locaties die ontzien moeten worden. Ook het maken van afwegingen was belangrijk in deze periode. We wilden niet te grootschalig ingrijpen (struwelen zijn ook heel waardevol!) en moesten daarom keuzes maken waar we wel en niet aan de slag zouden gaan. Kansrijkdom voor het herstel van duingrasland was daarbij een belangrijk argument. Een natuurlijk ogende logische landschapsopbouw (kaal bij de zeereep en meer begroeid landinwaarts) speelde ook mee in de afweging, evenals de bereikbaarheid voor machines en de kans op schade aan het terrein. Na zorgvuldige afwegingen en discussies werd 20 hectare op kaart ingetekend waar we aan de slag zouden gaan. Per locatie is vervolgens in het veld bepaald welke maatregelen exact nodig waren, welke machines daarvoor nodig zouden zijn en welke rijroutes mogelijk zouden zijn.

Vergunningen, aanbesteding en uitvoer

Hierna was het tijd om de vertaalslag naar de praktijk te maken. Daarom werd een adviesbureau ingehuurd om ons te helpen bij het maken van bestekken en werkomschrijvingen en het opstellen van een ecologisch werkprotocol. In een ecologisch werkprotocol wordt bijvoorbeeld vastgelegd dat machines op olie-absorberend doek moeten komen, dat je niet zomaar overal in het terrein kunt tanken, dat insporing moet worden voorkomen, dat er rekening gehouden moet worden met de aanwezigheid van beschermde soorten en kwetsbare terreindelen.

Ook het aanvragen van vergunningen kostte de nodige tijd: het werken in Natura 2000-gebied én de primaire zeekering vroeg het nodige overleg met de Provincie Zuid-Holland, Omgevingsdienst en Waterschap Hollandse Delta. Bij de aanbesteding werden meerdere partijen gevraagd om in te schrijven. Een inschrijving op het werk moest vergezeld gaan van een gedetailleerd plan van aanpak, waarin de aannemer omschreef hoe hij het werk wilde gaan uitvoeren. Op basis van de kwaliteit van dit plan van aanpak en de inschrijfprijs, werd uiteindelijk een aannemer geselecteerd.

In de winter van 2015/2016 werden alle werkzaamheden uitgevoerd. Struweel en bomen werden op ca. 20 ha verwijderd, invasieve exoten werden verwijderd en terreindelen werden gemaaid. Het werk werd intensief begeleid door het ingehuurde bureau en door Natuurmonumenten.

Ontwikkelingsbeheer en monitoring

Na het verwijderen van struweel treedt altijd een periode op waarin storingsvegetaties en hergroei van houtige gewassen optreden. In de Springertduinen uitte zich dit door een flinke groei van duinriet en braam. Een periode met dergelijke hergroei is heel normaal. Je kunt immers niet in één jaar tijd struweel omvormen tot prachtig bloemrijk duingrasland. Een periode van 5-10 jaar vervolgbeheer is heel gebruikelijk. Het ontwikkelingsbeheer bestaat in de Springertduinen uit maaien en afvoeren en de inzet van drukbegrazing met schapen.

Aan de hand van monitoringsgegevens zien we dat sinds de ingrepen floradoelsoorten van open duin over het gehele gebied zijn toegenomen. Op 4 van de 20 hectare ligt inmiddels voor Natura 2000 kwalificerend habitattype Grijs duin. Dat is nog niet overdreven veel, maar we verwachten dat dit uiteindelijk tot zo'n 15 hectare zal gaan toenemen. Uiteraard houden we er rekening mee dat niet overal de doelen bereikt zullen worden. Het onderstreept wel het belang van monitoring: daardoor kunnen we objectief vaststellen welke kant het op gaat en of er aanvullend beheer nodig is.

Dynamische zeereep

In 2016 hadden we al de wens om de zeereep van de Springertduinen te dynamiseren door het aanleggen van stuiftrechters en stuifkuilen, het liefst op plekken waar die in het verleden ook hebben gelegen. Destijds lukte dat nog niet, maar in 2021-2023 is er samen met het Waterschap Hollandse Delta een fantastisch project uitgevoerd in de zeereep, waarbij 3 stuiftrechters zijn aangelegd en diverse stuifkuilen zijn gereactiveerd.

Stuivend zand zorgt voor de remming van vegetatiegroei, maar zorgt ook voor de aanvoer van kalkrijk materiaal (wat de pH verhoogt en de buffering tegen stikstofdepositie verhoogt). Het zorgt voor een duurzamere en natuurlijkere instandhouding van duingraslanden op een manier die machinaal niet na te bootsen is. Daarnaast neemt het volume zand in de zeereep alleen maar toe, wat vanuit oogpunt van kustveiligheid van belang is. Samen met het Waterschap zijn hier belangrijke stappen gezet voor zowel veiligheid als natuurherstel.

Het project Springertduinen laat goed zien hoe herstel van het karakteristieke duinlandschap in zijn werk gaat en wat daar allemaal bij komt kijken. De oplossingen zijn niet altijd eenvoudig of eenduidig. Door kennis, ervaring en data te bundelen, komen we echter tot waardevolle inzichten om ons natuurbeheer uit te voeren en bij te sturen. Daarmee beschermen en behouden we onze prachtige natuur!



Natuurlijke kerf in Springertduin, foto Waterschap Hollandse Delta